

Formació Psicopedagògica i Social

Codi: 42089
Crèdits: 15

Titulació	Tipus	Curs	Semestre
4310486 Formació de Professorat d'Educació Secundària Obligatòria i Batxillerat, Formació Professional i Ensenyaments d'Idiomes	OB	0	A

Professor/a de contacte

Nom: Rafael Merino Pareja

Correu electrònic: Rafael.Merino@uab.cat

Utilització d'idiomes a l'assignatura

Llengua vehicular majoritària: català (cat)

Altres indicacions sobre les llengües

Els treballs per escrit es presentaran en llengua catalana. Les excepcions hauran de ser reconegudes per l'equip docent

Equip docent

Maribel García Gracia

Rafael Merino Pareja

Carlos Monereo Font

Helena Troiano Gomà

Claudia Lizet Henao Agudelo

Andy Morodo Horrillo

Ainhoa Flecha Fernandez Sanmamed

Melània Arderiu Rodríguez

Paloma Civico Moreno

Francesca Burriel Manzanares

Eva Miro Marti

Maria Inmaculada Adell Meseguer

Joana Ferrer Miquel

Anna Tarrés Vallespi

Aina Tarabini-Castellani Clemente

Montse González Parera

Prerequisits

No es contemplen

Objectius

- Emmarcar l'actual sistema educatiu en general i especialment de secundària en relació a la seva evolució històrica i social.
- Comprendre i valorar les polítiques educatives i l'impacte de les diverses reformes en relació a les desigualtats socioeducatives.
- Comprendre i valorar els canvis socials que influeixen en l'entorn dels centres de secundària així com els fenòmens de les transicions.
- Analitzar el paper socioeducatiu dels diversos actors educatius (alumnat, professorat i famílies).
- Comprendre i valorar el paper de la comunicació en els processos educatius i la interacció entre iguals tot coneixent, entre d'altres, els fonaments psicopedagògics de l'aprenentatge col·laboratiu.
- Analitzar les causes i factors que expliquen les característiques individuals i les diferències en els adolescents tot construint criteris d'actuació i actituds favorables a l'ajust de l'ajuda educativa.
- Comprendre el funcionament dels processos d'ensenyament-aprenentatge des d'una perspectiva interaccionista, amb especial èmfasi en les representacions mentals o percepcions que conformen els processos motivacionals, per fonamentar el plantejament i la intervenció educatives
- Identificar els principis organitzatius i la seva estructura en els centres de secundària.
- Comprendre els principis de l'atenció a la diversitat aplicada a la secundària i dominar els principals recursos interns i externs dels centres per poder donar una resposta educativa eficaç.
- Reconèixer el valor educatiu fonamental de la funció orientadora i tutorial.

Competències

- "Dissenyar i realitzar activitats formals i no formals que contribueixin a fer del centre un lloc de participació i cultura en l'entorn on estigui ubicat; desenvolupar les funcions de tutoria i d'orientació dels estudiants de manera col·laborativa i coordinada; participar en l'avaluació, investigació i innovació dels processos d'ensenyament-aprenentatge."
- Adoptar una actitud i un comportament ètic i actuar d'acord als principis deontològics de la professió.
- Adquirir estratègies per a estimular l'esforç de l'estudiant i promoure la seva capacitat per a aprendre per sí mateix i amb altres, i desenvolupar habilitats de pensament i de decisió que facilitin l'autonomia, la confiança i la iniciativa personals.
- Analitzar críticament el treball personal i utilitzar els recursos per al desenvolupament professional.
- Analitzar i reconèixer les pròpies competències socioemocionals per a desenvolupar aquelles necessàries en el seu desenvolupament i la seva pràctica professional.
- Conèixer els processos d'interacció i comunicació a l'aula, dominar destreses i habilitats socials necessàries per a fomentar l'aprenentatge i la convivència a l'aula, i abordar problemes de disciplina i resolució de conflictes.
- Conèixer i analitzar les característiques històriques de la professió docent, la seva situació actual, perspectives i interrelació amb la realitat social de cada època.
- Conèixer la normativa i organització institucional del sistema educatiu i models de millora de la qualitat amb aplicació als centres d'ensenyament.
- Dissenyar i desenvolupar espais d'aprenentatge amb especial atenció a l'equitat, l'educació emocional i en valors, la igualtat de drets i oportunitats entre homes i dones, la formació ciutadana i el respecte dels drets humans que faciliten la vida en societat, la presa de decisions i la construcció d'un futur sostenible.
- Informar i assessorar a les famílies sobre el procés d'ensenyament-aprenentatge i sobre la orientació personal, acadèmica i professional dels seus fills.
- Interpretar les diferents necessitats educatives dels alumnes amb la finalitat de proposar les accions educatives més adequades.
- Organitzar un grup d'estudiants per a un bon desenvolupament de les activitats compartides.
- Posseir les habilitats d'aprenentatge necessàries per a poder realitzar una formació contínua tant en els continguts i la didàctica de l'especialitat, com en els aspectes generals de la funció docent.
- Que els estudiants siguin capaços d'integrar coneixements i enfrontar-se a la complexitat de formular judicis a partir d'una informació que, tot i ser incompleta o limitada, inclogui reflexions sobre les responsabilitats socials i ètiques vinculades a l'aplicació dels seus coneixements i judicis.
- Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements adquirits i la seva capacitat de resolució de problemes en entorns nous o poc coneguts dins de contextos més amplis (o multidisciplinaris) relacionats amb la seva àrea d'estudi.

- Que els estudiants sàpiguen comunicar les seves conclusions, així com els coneixements i les raons últimes que les fonamenten, a públics especialitzats i no especialitzats d'una manera clara i sense ambigüitats.
- Que els estudiants tinguin les habilitats d'aprenentatge que els permetin continuar estudiant, en gran manera, amb treball autònom a autodirigit.
- Treballar en i amb equips (del mateix àmbit o interdisciplinars) i desenvolupar actituds de participació i col·laboració com a membre actiu de la comunitat.

Resultats d'aprenentatge

1. Adoptar una actitud i un comportament ètic i actuar d'acord als principis deontològics de la professió.
2. Adquirir habilitats social en la relació i orientació familiar.
3. Analitzar críticament el desenvolupament de la docència, de les bones pràctiques i de la orientació, utilitzant criteris de qualitat.
4. Analitzar i reconèixer les pròpies competències socioemocionals per a desenvolupar aquelles necessàries en el seu desenvolupament i la seva pràctica professional.
5. Conèixer la normativa i organització institucional del sistema educatiu i models de millora de la qualitat amb aplicació als centres d'ensenyament.
6. Demostrar que compren el desenvolupament de la personalitat dels estudiants i les possibles disfuncions que afecten l'aprenentatge.
7. Demostrar que coneix i aplica recursos i estratègies d'informació, tutoria i orientació acadèmica professional.
8. Demostrar que coneix l'evolució històrica de la família, els seus diferents tipus i la incidència del context familiar a l'educació.
9. Demostrar que coneix l'evolució històrica del sistema educatiu a Catalunya i Espanya.
10. Demostrar que coneix les característiques dels estudiants, els seus contextos socials i motivacions.
11. Elaborar propostes basades en l'adquisició de coneixements, destreses i aptituds intel·lectuals i emocionals.
12. Identificar i planificar la resolució de situacions educatives que afecten a estudiants amb diferents capacitats i diferents ritmes d'aprenentatge.
13. Organitzar un grup d'estudiants per a un bon desenvolupament de les activitats compartides.
14. Participar en la definició del Projecte Educatiu i en les activitats generals del centre atenent a criteris de millora de la qualitat, atenció a la diversitat i prevenció de problemes d'aprenentatge i convivència.
15. Posseir les habilitats d'aprenentatges necessàries per a poder realitzar una formació contínua tant en els continguts i la didàctica de Llengua Estrangera, com en els aspectes generals de la funció docent.
16. Promoure accions d'educació emocional, en valors i de formació Ciutadana.
17. Que els estudiants siguin capaços d'integrar coneixements i enfrontar-se a la complexitat de formular judicis a partir d'una informació que, tot i ser incompleta o limitada, inclogui reflexions sobre les responsabilitats socials i ètiques vinculades a l'aplicació dels seus coneixements i judicis.
18. Que els estudiants sàpiguen aplicar els coneixements adquirits i la seva capacitat de resolució de problemes en entorns nous o poc coneguts dins de contextos més amplis (o multidisciplinars) relacionats amb la seva àrea d'estudi.
19. Que els estudiants sàpiguen comunicar les seves conclusions, així com els coneixements i les raons últimes que les fonamenten, a públics especialitzats i no especialitzats d'una manera clara i sense ambigüitats.
20. Que els estudiants tinguin les habilitats d'aprenentatge que els permetin continuar estudiant, en gran manera, amb treball autònom a autodirigit.
21. Relacionar l'educació amb el medi i comprendre la funció educadora de la família i la comunitat, tant en l'adquisició de competències i aprenentatges com en l'educació en el respecte dels drets i llibertats, en la igualtat de drets i oportunitats entre homes i dones, i en la igualtat del tracte i no discriminació de les persones amb discapacitat.
22. Treballar en equips i amb equips (del mateix àmbit o interdisciplinars) i desenvolupar actituds de participació i col·laboració com a membre actiu de la comunitat.

Continguts

BLOC 1: Aprenentatge i desenvolupament de la personalitat

1. Créixer i desenvolupar-se en l'etapa de l'adolescència.
 - 1.1. Les relacions entre desenvolupament, aprenentatge, cultura i educació.
 - 1.2. El desenvolupament d'habilitats en els àmbits cognitiu, afectiu, social i corporal.
 - 1.3. El desenvolupament cognitiu i la construcció del coneixement.
 - 1.4. La formació de la identitat individual i social.
 - 1.5. Les diferències individuals. Dificultats en el desenvolupament individual i social i en l'aprenentatge.
2. Estudiar a l'etapa de secundària.
 - 2.1. La construcció de coneixements en el context escolar. Processos de memòria i organització del coneixement.
 - 2.2. Tipus de continguts i tipus d'aprenentatge.
 - 2.3. La construcció de coneixements compartits. La interacció com a motor d'aprenentatge.
 - 2.4. La interacció entre alumnes. El treball de grup. Mètodes d'aprenentatge cooperatiu.
 - 2.5. Desenvolupament, aprenentatge i ús de les TIC.
 - 2.6. Aspectes psicosocials de l'aprenentatge. Desenvolupament de l'autoconcepte i l'autoestima. Funció de les representacions mútues, sobre un mateix i sobre els aprenentatges.

BLOC 2: Processos i contextos educatius

3. El sistema educatiu.
 - 3.1. Característiques dels sistemes educatius.
 - 3.2. L'evolució del sistema educatiu espanyol a partir de 1970 fins l'actualitat.
 - 3.3. El sistema educatiu a Catalunya. L'actual marc normatiu de l'educació secundària.
4. L'organització a secundària.
 - 4.1. Elements bàsics per a l'anàlisi de les organitzacions educatives. Context polític i normatiu dels instituts.
 - 4.2. Autonomia i organització-gestió dels instituts: projecte educatiu, direcció i rendiment de comptes.
 - 4.3. L'organització dels recursos materials. L'arquitectura escolar. El mobiliari i l'equipament. Els materials escolars. El paper de les TIC.
 - 4.4. L'organització dels recursos funcionals. Temporalització, calendari i horari escolar.
5. El currículum a l'educació secundària.
 - 5.1. Currículum i societat del coneixement.
 - 5.2. Currículum i competències bàsiques.
 - 5.3. El currículum i els objectius de l'educació secundària obligatòria i postobligatòria.
 - 5.4. Currículum i valors.
 - 5.5. Les TIC i el desenvolupament del currículum.
 - 5.6. Avaluació d'aprenentatges i currículum.
6. La participació de la comunitat educativa.

- 6.1. Les estructures de participació de la comunitat educativa. Els consells escolars.
- 6.2. El clima institucional i la cultura de la participació. La presa de decisions.
- 6.3. La carta de compromís educatiu. La relació amb les famílies.
- 6.4. Les associacions de mares i pares (AMPA) i les d'estudiants.
7. Les relacions amb l'entorn.
 - 7.1. Les xarxes de coordinació escolars.
 - 7.2. Els Plans educatius d'entorn.
 - 7.3. Els Projectes educatius de ciutat.
 - 7.4. La coresponsabilitat de les administracions educatives. Les zones educatives.
8. L'atenció a la diversitat a l'educació secundària.
 - 8.1. Concepte d'atenció a la diversitat. Diversitat i inclusió. Principis psicopedagògics per atendre la diversitat a secundària.
 - 8.2. Els recursos interns i externs als centres per atendre la diversitat.
 - 8.3. La diversitat a l'aula. Modalitats de diversitats que trobem a l'aula (necessitats educatives derivades de minusvalideses psíquiques, físiques o motòriques; trastorns i/o retards en l'aprenentatge; alumnes amb sobredotació intel·lectual; alumnes de nova incorporació; problemes de motivació i de conducta, etc.).
 - 8.4. L'organització del grup-classe i la gestió de l'aula diversa. Tipologies d'agrupaments d'alumnat: agrupaments flexibles; desdoblaments; grups cooperatius i ensenyament multinivell. La gestió dels espais i els temps didàctics atenent la diversitat. Les TIC i l'atenció a la diversitat.
9. La comunicació a secundària.
 - 9.1. Interacció i comunicació.
 - 9.2. La comunicació educativa.
 - 9.3. La competència comunicativa verbal i no verbal a l'aula i fora de l'aula.
10. El clima relacional de l'aula i la seva gestió.
 - 10.1. La dinàmica dels grups.
 - 10.2. La convivència en els centres i la utilització de la mediació de conflictes.
 - 10.3. Les habilitats docents en les situacions potencialment conflictives.
 - 10.4. L'educació emocional com a recurs per a la millora del clima de l'aula.
11. La tutoria i l'orientació.
 - 11.1. Les funcions de tutoria del professorat de secundària.
 - 11.2. El professor tutor i la coordinació de la funció de l'orientació educativa (personal, acadèmica i professional).
 - 11.3. Tutoria, avaluació, promoció i acreditació de l'alumnat.
 - 11.4. Models i experiències de tutoria.

12. El professorat de secundària.

12.1. Les competències professionals.

12.2. L'accés a la professió en el Servei d'Educació de Catalunya.

BLOC 3: Societat, família i educació

13. La societat i l'educació secundària.

13.1. Societat i educació: la perspectiva sociològica.

13.2. Canvis socials i educació secundària.

13.3. L'entorn social dels centres de secundària. Els IES i la comunitat local.

14. Reformes educatives i comprensivitat.

14.1. Les reformes educatives a l'educació secundària. De l'escola d'èlit a l'escola de masses.

14.2. Les reformes comprensives a Europa: debats i propostes.

14.3. La comprensivitat a Catalunya i Espanya: de la LOGSE a la LOE i a la LEC.

15. Les desigualtats socials i educatives.

15.1. Les desigualtats socials: classe, gènere, ètnia i col·lectius minoritzats.

15.2. Les desigualtats educatives: accés, procés i resultats.

15.3. Polítiques d'igualtat en l'educació secundària.

16. Les transicions a l'educació secundària.

16.1. Concepte de transició i itinerari.

16.2. La transició després de l'ESO: orientació, avaluació i itineraris postobligatoris.

16.3. La transició al mercat de treball: formació professional i dispositius d'inserció. Del mercat de treball a la formació: el reconeixement de competències.

17. Els actors de la comunitat educativa.

17.1. L'alumnat de secundària: condició social de l'adolescència i la joventut. Actituds de l'alumnat enfront l'educació i l'escolarització.

17.2. La família: canvis en els estils educatius familiars i en la relació entre pares i fills.

17.3. El professorat: condició social dels docents. Canvis en la professionalitat docent i cultures professionals.

Metodologia

Activitat	Metodologia
Activitat dirigida	Exposicions magistrals i altres. Exemplificacions i estudis de casos. Exposició de treballs.

Propostes didàctiques.

Comentaris i/o exposició de lectures.

Anàlisi de documents.

Simulacions de situacions professionals.

Pràctiques d'aula.

Sessions monogràfiques.

Comentari de textos escrits i videogràfics.

Realització d'activitats pràctiques i propostes didàctiques en grups.

Treball en grups cooperatius.

Activitat supervisada Tutories especialitzades presencials, col·lectives o individuals.

Revisió de treballs.

Reflexions personals sobre les simulacions i altres pràctiques.

Treballs temàtics individuals i/o grupals.

Proves de procés.

Observacions pautades.

Qüestionaris inicial i final.

Activitat autònoma Estudi personal.

Lectures i comentaris de textos.

Consulta i lectura de la bibliografia recomanada.

Preparació de treballs.

Recerca de documents.

Activitats formatives

Títol	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Tipus: Dirigides			
Activitat dirigida presencial	97	3,88	2, 3, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 13, 14, 16, 21, 22
Tipus: Supervisades			
Tasques especialitzades, de tutoria i d'avaluació	95	3,8	3, 4, 6, 7, 10, 11, 12, 13, 16, 22
Tipus: Autònomes			
Activitats autònomes d'aprenentatge	45	1,8	3, 4, 5, 7, 8, 11, 12, 15, 16, 21

Avaluació

L'avaluació del mòdul de Formació Psicopedagògica i social consistirà en la realització d'un treball globalitzador on es puguin reflectir les competències integrades dels diferents blocs, i un treball específic per a cada bloc.

El treball globalitzador tindrà dues parts. La primera part serà un recull comentat de totes les estratègies de recerca que es desenvoluparan durant el primer període de pràctiques (observacions, anàlisi de documents, entrevistes, diari de camp, recull de dades...). La segona part serà un document de síntesi i reflexiu a partir dels aprenentatges realitzats i la connexió entre el temari de les assignatures i l'experiència en el pràcticum, a tres nivells, aula, centre i entorn.

El treball de psicologia (bloc 1) consistirà en una observació i anàlisi de la dinàmica del grup classe on l'alumne realitzarà la seqüència didàctica a la segona estada de pràctiques, i tindrà en compte les especificitats de cada especialitat.

El treball de pedagogia (bloc 2) consistirà en un treball de grup petit amb exposició oral sobre una temàtica pedagògica (exposicions a partir de la tornada del primer període de pràctiques i fins al final del mòdul).

El treball de sociologia (bloc 3) consistirà en un exercici d'avaluació inicial i final de reflexió sobre les funcions socials de l'ensenyament secundari (inici i final del mòdul).

El pes de cada evidència i el calendari es mostren a la següent taula:

Evidència	Pes respecte	Data lliurament
	nota total	
Recull documental comentat	30%	20 desembre 2019
Síntesi reflexiva	25%	13 març 2020
Observació (psicologia)	10%	5 desembre 2019
Exposició (pedagogia)	25%	Desembre-febrer
Exercici inicial i final (sociologia)	10%	7-8 octubre 2019 i 10-11 febrer 2020

Per a ser avaluat és necessari assistir (en un mínim del 80% de les sessions) i participar a classe, col·laborar en els treballs de grup i presentar els escrits individuals obligatoris en els terminis fixats. Per fer mitjana cal tenir un mínim de 4 en cadascun dels treballs d'avaluació del mòdul.

Les entregues de treballs es realitzaran prioritàriament via virtual. Es podran habilitar altres vies d'entrega, previ acord amb el professorat, informades de forma presencial a la classe i via virtual. No s'acceptaran treballs lliurats per vies no acordades amb el professorat ni tampoc treballs lliurats amb formats incorrectes, que no incloguin el nom dels autors o que es lliurin fora de termini.

Les notes de les activitats d'avaluació es donaran a conèixer com a màxim un mes després del seu lliurament.

Els treballs escrits hauran de lliurar-se en llengua catalana (les excepcions raonades les valorarà l'equip docent)

Els estudiants que hagin suspès una de les 5 activitats d'avaluació amb una nota mínima de 3,5 podran presentar-se a la recuperació que consistirà en un treball o prova que es programarà amb un marge mínim de dues setmanes després de la comunicació del suspens. La recuperació es valorarà com a apte o no apte.

Les qüestions o dubtes referents a l'avaluació que no estiguin recollits en les indicacions anteriors es regiran pels següents documents:

-Criteris i pautes generals d'avaluació de la Facultat de Ciències de l'Educació
(<http://www.uab.cat/web/informacio-academica/avaluacio/normativa-1292571269103.html>)

- Normativa d'Avaluació de la Universitat Autònoma de Barcelona. Títol IV: Avaluació. Versió segons les modificacions aprovades per acord del Consell de Govern de 12 de juliol de 2017
(<http://www.uab.cat/web/informacio-academica/avaluacio/normativa-1292571269103.html>)

Activitats d'avaluació

Títol	Pes	Hores	ECTS	Resultats d'aprenentatge
Exercici d'avaluació inicial i final de reflexió sobre les funcions socials de l'educació secundària	10%	8	0,32	2, 3, 5, 6, 7, 8, 10, 11, 12, 13, 14, 16, 21, 22
Recull documental comentat	30%	55	2,2	1, 5, 10, 17, 19, 20, 21
Treball comú de síntesi	25	25	1	3, 8, 9, 10, 11, 17, 18, 19, 20, 21
Treball d'observació (psicologia)	10%	10	0,4	2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 21, 22
Treball en petit grup amb exposició oral sobre una temàtica pedagògica	25%	40	1,6	3, 6, 7, 10, 12, 14, 16, 21

Bibliografia

ALONSO TAPIA, J. (1999) "Motivación y aprendizaje en la enseñanza secundaria" en COLL, C. (Coord.) *Psicología de la instrucción: la enseñanza y el aprendizaje en la educación secundaria*. ICE de la UB /Horsori.

ARMENGOL, C.; FEIXAS, M.; PALLARÉS, R. M. (2000) *Seguint el fil de l'organització* Barcelona. Servei de Publicacions. Universitat Autònoma de Barcelona.

AYMERICH, R.; LLURÓ, J. M.; ROCA, E. (2011) *Junts a l'aula? Present i futur del model d'educació comprensiva a Catalunya* Barcelona. Fundació Jaume Bofill.

- BONAL, X.; ESSOMBA, M.; FERRER, F. (coords.) *Política educativa i igualtat d'oportunitats* Barcelona. Mediterrània, sèrie Polítics núm. 42.
- CALDERÓN, I.; HABEGGER, S. A. (2012) *Educación, hándicap e inclusión: una lucha familiar contra una escuela excluyente* Granada. Ediciones Mágina.
- CARDÚS, S. (2000) *El desconcert de l'educació* Barcelona. La Campana.
- CLARIANA, M. (1994) *L'estudiant de secundària. Què en sabem?* Barcelona. Barcanova.
- COLL, C. (Coord.) (1999) *Psicología de la instrucción: la enseñanza y el aprendizaje en la educación secundaria*. ICE de la UB /Horsori.
- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2006) *Comencem bé! Guia per al professorat novell* Barcelona. Generalitat de Catalunya.
- DEPARTAMENT D'EDUCACIÓ (2007) *Decret 143/2007, de 26 de juny, pel qual s'estableix l'ordenació dels ensenyaments de l'Educació Secundària Obligatoria* (pàg.. 21870).
- ESTEVE, J. M. (1997) *La formación inicial de los profesores de secundaria* Barcelona. Ariel.
- FEITO, R. et al. (2010) *Sociología de la educación secundaria*. Barcelona: Graó.
- FERNÁNDEZ ENGUITA, M. (coord.) (1998) *Sociología de las instituciones de educación secundaria* Barcelona. ICE-UB-Horsori.
- FONTANA, D. (2000) *El control del comportamiento en el aula*. Barcelona. Paidós.
- FUNES; J. (2010) *Educar en la adolescencia* Barcelona, Graó.
- GAIRÍN, J. (Coord.) (2003) *Les relacions personals en l'organització Bellaterra*. Sèrie organització i gestió 14, ICE Universitat Autònoma de Barcelona.
- GARCÍA, M. (2003) "El sistema de enseñanza como construcción histórica y social" a FERNÁNDEZ PALOMARES, F. (coord.) *Sociología de la Educación Madrid*. Pearson, pp. 87-116.
- GONZÁLEZ GALLEGU, I. (2010) *El nuevo profesor de secundaria* Barcelona, Graó.
- GÜELL, M.; MUÑOZ, J. (1998) *Desconeix-te a tu mateix*. Barcelona. Edicions 62.
- GUITART, R. (1998) "La autoestima: qué es, qué papel juega en la adolescencia y cómo trabajarla en el aula" en: CASAMAYOR, A. G. et al. *Cómo dar respuesta a los conflictos. La disciplina en la enseñanza secundaria*. Barcelona. Graó.
- HOMS, O. (2009) *La formación profesional en España. Hacia la sociedad del conocimiento*. Obra social La Caixa, col. Estudios sociales, núm. 25. http://obrasocial.lacaixa.es/StaticFiles/StaticFiles/3c100a21817b5210VgnVCM200000128cf10aRCRD/es/vol25_es.pdf
- JOHNSON, D. W. JOHNSON, R. T.; HOLUBEC, E. J. (1999) *El aprendizaje cooperativo en el aula*. Barcelona. Paidós.
- LA PROVA, A. (2017) *La práctica del aprendizaje cooperativo*. Madrid. Narcea.
- LLEI orgànica 2/2006, de 3 de maig, d'educació. LOE. Madrid. MEC.
- LLEI 12/2009, del 10 de juliol, d'educació. LEC. Barcelona. Parlament de Catalunya.
- LÓPEZ, A. M.; ZAFRA, M. (2003) *La atención a la diversidad en la educación secundaria. La experiencia del IES "Fernando de los Ríos" de Fuente Vaqueros (Granada)* Barcelona. Octaedro.

- LOZANO, A. (Coord.) (2006) *Eléxito en la enseñanza. Aspectos didácticos de las facetas del profesor* México, Trillas..
- ONRUBIA, J. (1995) "El proyecto adolescente: elementos para una aproximación constructivista, interaccionista i contextual al desarrollo psicológico en la adolescencia" *Aula*, 40-41, 85-90.
- MARCHENA, R. (2005) *Mejorar el ambiente en las clases de secundaria. Un enfoque práctico para responder a la diversidad desde el aula* Málaga. Ed. Aljibe.
- MARCHESI, A. (2004) *Qué será de nosotros, los malos alumnos* Madrid. Alianza Editorial.
- MARCHESI, A.; MARTIN, E. (1998) *Calidad de la enseñanza en tiempos de cambio*. Madrid. Alianza Editorial.
- MARTI, E.; ONRUBIA, J. (Coords.) (1997) *Psicología del desarrollo. El mundo del adolescente*. Barcelona. ICE/Horsori.
- MARTÍN CRIADO, E. (2010) *La escuela sin funciones*. Ed. Bellaterra.
- MARTIN, E.; COLL, C. (2003) *Aprender contenidos, desarrollar capacidades. Intenciones educativas y planificación de la enseñanza* Barcelona. Edebé.
- MARTÍNEZ, M.; TEY, A. (Coords.) (2003) *La convivencia en los centros de secundaria. Estrategias para abordar el conflicto* Bilbao.Desclée de Brouwer.
- MAURI, T. MONEREO, C.; BADIA, A (Coords.) (2004) *La pràctica psicopedagògica en educació formal*. VollBarcelona. Ediuoc.
- MERINO, R.; SALA, G.; TROIANO, H. (2003) "Desigualdades de clase, género y etnia en educación" a FERNÁNDEZ PALOMARES, F. (coord.) *Sociología de la Educación Madrid: Pearson*, pp. 357-383.
- MERINO,R.; DE LA FUENTE, G. (2007) *Sociología para la intervención social y educativa* Madrid. Editorial Complutense-UAB.
- MONEREO, C.; CASTELLO, M. (1997) *Las estrategias de aprendizaje. Cómo incorporarlas a la práctica educativa*. Barcelona. Edebé,
- MONEREO, C.; DURAN, D. (2001) *Entramats. Mètodes d'aprenentatge cooperatiu i col.laboratiu*. Barcelona. Edebé.
- MORENO, F. X. (2005) *Los problemas de comportamiento en el contexto escolar* Bellaterra. Servei de Publicacions (UAB).
- PALACIOS, J, MARCHESI, A; COLL, C. (Coords) (2002) *Desarrollo psicológico y educación V I Psicología Evolutiva*. Madrid. Alianza
- PAPALIA, D. E.; WENDKOS,S.; DUSKIN, R. (2012) *Desarrollo humano*. México, McGrau-Hill
- PERINAT, A (Coord.) (2003) *Els adolescents del segle XXI* Barcelona. Ediuoc.
- PLANAS, J.; CASAL, J. (2003) "Sistema de enseñanza y trabajo" a FERNÁNDEZ PALOMARES, F. (coord.) *Sociología de la Educación Madrid. Pearson*, pp. 165-200.
- PUIG, C.; BALÉS, C. (2003) *Estrategias para entender y ayudar a niños con trastorno por déficit de atención con o sin hiperactividad (TDA/H)* Barcelona. Ediciones CEAC
- POZO; J. I. (1996) *Aprendices y maestros*. Madrid: Alianza-Psicología Minor
- PRAT, A. (1998) "Hablar, escuchar, leer, escribir: habilidades básicas para aprender" *Aula de innovación educativa*, 65. 50-52

ROBINSON, K.; ARONICA, L. (2015) *Escuelas creativas*. Barcelona, Grijalbo.

SOBIRATS, J. et al. (2009) "L'educació postobligatòria a Catalunya. Eixos de desigualtat en les trajectòries formatives més enllà de l'ESO", a *Quaderns d'avaluació*, núm. 14, pp. 6-42.

<http://www.raco.cat/index.php/QuadernsAvaluacio/article/view/136813/187012>

VARIS (1997) "Colaborar para aprender" Monográfico de *Cuadernos de Pedagogía*, nº 255.

VARIS (1999) "Integració i discapacitats" *Escola Catalana*, 357.

Pàgines web recomanades:

Fundació Bofill, <http://www.fbofill.cat/>

Fundació dedicada a la promoció de la recerca en ciències socials centrada en el fet educatiu. Publica nombrosos estudis sobre educació i ciutadania, a destacar l'anuari de l'educació.

Observatori Català de la Joventut, www.gencat.es/joventut/observatori

Secretaria de Joventut de la Generalitat de Catalunya, promou i publica estudis sobre la joventut catalana.

GRAI, <http://grupsderecerca.uab.cat/grai/>

Grup de recerca sobre aprenentatge entre iguals.

Edu21 <http://www.edu21.cat>